

МЕЖДУ ТРАДИЦИОННОТО И МОДЕРНОТО – ВИЛХЕМ ФОН ХУМБОЛД (1767-1835)

Мони Алмалех

Концепцията на Вилхем фон Хумболд за езика е между класическото и модерното езикознание по две причини: 1. Хумболд живее и твори през XVIII- XIX в. и в този смисъл той е класик и се разполага в класическото езикознание. В своите трудове той системно се занимава със сравнително езикознание и разработва редица теоретични положения на общото езикознание; 2. Идеите на Хумболд са развивани в едни от най-ексцентричните и творчески направления на езикознанието през XX в. В същото време се развиват и коренно противоположни идеи.

Теорията за лингвистичната относителност (Хипотезата Сапир-Уорф) е едно от тези творчески и ексцентрични направления.

Хипотеза за лингвистичната относителност (Linguistic relativity)– хипотезата Сапир-Уорф

В своята крайна версия на Уорф тази хипотеза претендира, че езикът е водещ в отношението `език-култура`. Всеки език е уникален резултат от историята, политическата история, географските особености на местата на обитаване на един народ, енергията на този народ пречупва всички тези уникални фактори във вътрешната форма на езика. По този начин всеки език е уникален и всяка култура е уникална.

Тази теория важи само за отделни сектори езика, но не за целия език, най-малкото поради невъзможността да опишем историята на възникване на всяка дума.

Важен термин е „езикова картина”, която всеки език създава за света.

Друг важен термин, свързан с предния, е „вътрешна форма”, като в по-късни времена (след Вилхем фон Хумболд) се говори за вътрешна форма на думата. Този термин има две значения. Първото е по същество етимологията и словообразователната следа на една дума. Второто е свързано с признака, послужил за извеждане на дадена дума. Например думата *летище* е образувана от глагола *лети* и означава `място за летене`. Същият обект е назован в английски език `air-port`, което отразява географията на островите, където е Англия, историята и културата на един морски народ. Затова терминът буквално означава `въздушно пристанище`. В иврит терминът е *שדה תעופה* [сдэй теуфà] и е образуван от две думи *поле* *שדה* [садè] и *летене* *תעופה* [теуфà], калкирано това означава `поле за летене`. В иврит има и друг, нормативен, термин за *летище* - *נמל תעופה* [намàль

теуфа], калкирано означава `пристанище за летене`.

Този пример ясно демонстрира по-голямата връзка с хумболдовото понятие за вътрешна форма на думата, свързано с уникалната езикова картина на света, която всеки език създава.

Проблемът за „даването на име на едно нещо“ е засегнат още в диалога на Платон „Кратил“. В него Кратил твърди, че даването на имена е процес, в който името трябва да има природна връзка с обекта, за който е име. На човека обаче му взима време да намери правилното „природно име“ на едно нещо. Когато името е намерено, се оказва, че понеже „всичко тече – всичко се променя“ („панта рей“) „природното име“, което човекът е намерил за този обект вече не е толкова природно, защото вече не отговаря на обекта, който междувременно се е променил. Хермоген настоява, че няма такава природна връзка между вещта и името, а че името е плод на конвенция на договорка между хората. Фактът, че има различни думи в различните езици за едно и също нещо доказва това. Представя се идеята, че не всеки може да дава имена на нещата, а това трябва да бъдат хора, професионалисти – „майстори“, „законодатели“ на даването на имена. Те работят по определени правила, но също така биват контролирани от обществото. Вкарват се в употреба и ред понятия, с които се спекулира: „действие“, „истинност на едно име“, „името е оръдие за човека, с което той въздейства на природата на вещта“, а „резултатът от това действие зависи от правилността на избора на това оръдие, както и от правилното действие, извършвано с това име-оръдие. Употребата на модели („изображения“) огрубява природната връзка с вещта, а моделите водят до много имена на една вещ, които трябва да се използват по определени правила. Принципът на „моделиране“/ „изображение“ е всеобщ, а правилата за прилагането им са локални.

Като опозиция на тази идея е чомскианската (и не само) идея за лингвистичните универсалии. Така между различните научни школи, пък и като проблем в езика се оформя опозицията `лингвистична относителност vs. лингвистични универсалии`. Моето мнение е, че всяко преекспониране на едната от двете тенденции води до сериозни неуспехи при описанието на езика. Смятам, че отделни сектори на езика са добър пример за уникалността на даден език, докато други дават възможност да открием лингвистични универсалии. Характерно е, че един и същи обект, напр. значенията за нецвят (`любов`, `омраза`, `надежда`, `здраве` и пр.) на термините за цвят (червено, синьо, зелено, бяло, червене и пр.), са добър пример и за различна картина на света, и за универсалии.

Хипотезата за лингвистичната относителност има за свой първоизточник мнението на Вилхелм фон Хумболд (1767 – 1835). А Чомски работи във втората половина на XX в.

Според Хумболд езикознанието трябва да се стреми към създаване на собствени методи за изучаване на езика. Сравнителното изучаване на езиците дава възможност да се разбере повече за развитието на народите и образованието на човечеството.

Според Хумболд, езикът е душата в цялата нейна съвкупност. Езикът се развива по законите на духа. Като част от човешкия организъм, тясно свързана с вътрешните духовни сили, тя се намира в зависимост от общите склонности на народа, но същността и причините на тази зависимост представляват непроницаема тайна. Езикът е орган, образуващ мисълта. Умствената дейност е свършено духовна, дълбоко вътрешна и протичаща без следи – посредством звука, речта се материализира и става достъпна за сетивното възприятие. Затова дейността на мисленето и езика представляват неразделно единство.

Хумболд се стреми към разгадаване на връзката между език и мислене и еволюцията на езика. Според него езикът не може да бъде мъртво произведение. Той не е продукт на дейността (ergon), а е дейност (energia). Всяко поколение получава от предходното езика в готов вид, но в тези готови форми се съдържа всичко за обновлението и вечното негово движение в резултат на човешкото творчество.

Според Хумболд, характерната форма на езика се отразява в неговите най-малки елементи и заедно с това всеки от тези елементи по един или друг и не винаги ясен начин се определя от езика. За да може човек да разбере една или друга дума не просто като душевна подбуда, а като членоразделен звук, означаващ понятие, целият език напълно и във всички свои връзки трябва да бъде заложен в него. В езика няма нищо единично, всеки отделен негов елемент се проявява само като част от цялото.

Хумболд пръв обръща внимание на системния характер на езика. Делението на езика на съставни части е резултат на научни абстракции и класификационни дейности на човека.

Езикът е вътрешен, взаимосвързан организъм. Възникването му не може да бъде разкрито, защото типът му вече не е налице в човешкия разсъдък. В езика няма нищо случайно и самостоятелно, всичко е свързано и има своя причина. Сегашната семантика на думата отново е нещо, което имаме наготово, но как е станала връзката между точно тази форма и точно това съдържание е въпрос, на който е трудно, дори невъзможно да се отговори. Отговорът се крие някъде там в жестовите, мимиките и звуковете, които нашите предци са използвали, за да се разбират. Езикът не е продукт на отделния човек, а принадлежи на цялата нация. Той е връзката между поколенията.

Езикът е не само средство на познатата действителност, но и много повече – средство за откриване на непознатото.

Езикът е дейност на духа, на мисълта. Върху духа лежи печатът на материята. Нито езикът, нито мисленето могат да се разглеждат като първични. Без да се стараем да определим приоритета на едното или на другото, ние трябва да видим в духовната сила на народа реалния определящ принцип и действително основание за различаване на езиците, тъй като само духовната сила на народа е **жизнено** и самостоятелно явление, а езикът зависи от нея. Езикът е дейност на духа, а духът, духовното начало, духовната сила отличават човека от всички други живи същества.

Езикът и духовната сила функционират неразделно един от друг, те съставляват общо дейността на разума. Произходът и значението на езика са свързани преди всичко с два фактора:

- външен – външната необходимост да се поддържат обществените отношения

- вътрешен – вътрешната потребност – необходимо условие за развитие на интелектуалната и духовната страна от живота на народите. И всеки език се разбира, според Хумболд, като опит за удовлетворяване на тези потребности.

(Wilhelm von Humboldt, “Sprache als Weltan-sicht”; Sprache und Gesellschaft, H. 1979 и “Einleitung in das gesamte Sprachstudium”; Sprachwissenschaft, L. Hoffmann 1996)